

ПРОБЛЕМИ УНОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Л.М.Веклінець

Ю.Ф.Прадід

Пропонована стаття – відзив на друге видання словника “Радіологічна термінологія: українська, англійська, російська” М.Пилипенка, Л.Розенфельда, який є фактично першим повним зібранням сучасної української радіологічної термінології.

Предлагаемая статья – отзыв на второе издание словаря «Радиологическая терминология: украинская, английская, русская» Н. Пилипенко, Л. Розенфельда, который фактически является первым полным собранием современной украинской радиологической терминологии.

The suggested article is a recommendation for the second edition of the dictionary “Radiological terminology: Ukrainian, English, Russian” by N. Pilipenko, L. Rozenfeld, which is practically the first complete collection of modern Ukrainian radiological terminology.

Питання удосконалення української наукової термінології сьогодні є надзвичайно актуальним, оскільки протягом тривалого періоду українська наукова термінологія загалом і радіологічна зокрема мали не кращі умови для свого розвитку. Отож, ця проблема є сьогодні надзвичайно актуальною. Успішне розв’язання її багато в чому залежить від плідної співпраці учених-філологів та фахівців конкретних галузей науки.

Наприкінці 1999 р. у видавничому центрі Харківського науково-дослідного інституту медичної радіології ім. С.П. Григор’єва вийшло друком виправлене і доповнене друге видання словника “Радіологічна термінологія (українська, англійська, російська)” М.І. Пилипенка та Л.Г. Розенфельда [1], рекомендоване до друку редакційно-видавничою радою Академії медичних наук України та Президією Вченої медичної ради Міністерства охорони здоров’я України.

У “Передмові” до цього видання автори зазначають, що “... з розвитком української радіології як наукової дисципліни та галузі системи охорони здоров’я потреба у розвинутій радіологічній терміносистемі зростала і відповіддю на цей виклик життя стало видання малим накладом словника “Radiological terminology. Радіологічна термінологія. Радиологическая терминология” [2, с.3]. Принагідно зауважимо, що фактично перші спроби лексикографічного опрацювання української радіологічної термінології проф. Пилипенко М.І. здійснив ще 1993 р., надрукувавши на сторінках “Українського радіологічного журналу” [№ 1. – С. 59-70; № 2. – С. 134-144] у співавторстві з Ярещенком А.П. матеріали до словника української радіологічної термінології.

У реєстр рецензованої праці включено понад 3 тис. нових термінів, відсутніх у попередньому виданні або таких, що набули загального вжитку в науковій літературі вже після виходу в світ першого видання. Термінологічні гнізда у новому виданні зроблено якомога повнішими, що підносить Словник на рівень понятійного довідника з радіології. Загалом же в реєстрі Словника налічується біля 12 тис. термінів з усіх розділів сучасної медичної радіології: традиційної рентгенології, комп’ютерної та магнітнорезонансної томографії, ультразвукової діагностики, ядерної та радіаційної медицини, дозиметрії, радіаційної онкології,

радіаційного захисту і радіобіології.

“Обравши за прототип англійськомовну термінологію, яка відіграє роль основи світової радіологічної літератури, – зауважують укладачі Словника, – ми зіткнулися з новою проблемою – значним термінологічним розмаїттям, яке відображає традиції різних радіологічних шкіл або й особисті уподобання авторів. У світовій літературі зустрічаються поняття, які передаються різними термінами і, навпаки, один термін може використовуватися для позначення різних понять. Але імперативною вимогою сучасного життя (телерадіологія, комп’ютерні мережі тощо) стала стандартизація термінів, а надто радіологічних як таких, що обслуговують найбільш “технічну” галузь медицини – радіологію. Тому, цілком природно, виникла потреба зробити наступний крок у цьому напрямку розвитку української радіологічної термінології, який, зрозуміло, міг бути тільки результатом об’єднання зусиль радіологів – фахівців з різних розділів радіології” [2, с.3].

В основу побудови Словника покладено гніздовий принцип. Навколо найменування базового поняття групуються складені (аналітичні) найменування, в яких це слово є домінантою і які утворюють термінологічне гніздо (в нього може входити від одного-двох до кількох десятків термінологізованих чи функціонально спеціалізованих словесних комплексів):

кліренс / *clearance* / клиренс

к. крові / *blood c.* / к. крові

к. плазми / *plasma c.* / к. плазми

к.-тест / *c. test* / к.-тест

загальний плазматичний к. / *total plasma c.* / *общий плазматический к.*

нирковий к. / *renal c.* / *почечный к.*

очікуваний симетричний к. / *anticipated symmetric c.* / *ожидаемый симметричный к.*

печінковий к. / *hepatic c.* / *печеночный к.*

тканинний к. / *tissue c.* / *тканевой к.*

***clearance* / кліренс / клиренс**

c. curve / крива кліренсу / *кривая клиренса*

c. test / к.-тест / к.-тест

anticipated symmetric c. / очікуваний симетричний к. / *ожидаемый симметричный к.*

blood c. / к. крові / к. крові

hepatic c. / печінковий к. / *печеночный к.*

plasma c. / к. плазми / к. плазми

renal c. / нирковий к. / *почечный к.*

tissue c. / тканинний к. / *тканевой к.*

total plasma c. / загальний плазматичний к. / *общий плазматический к.*

клиренс / *clearance* / кліренс

к. крові / *blood c.* / к. крові

к. плазми / *plasma c.* / к. плазми

к.-тест / *c. test* / к.-тест

общий плазматический к. / *total plasma c.* / загальний плазматичний к.

ожидаемый симметричный к. / *anticipated symmetric c.* / очікуваний

симетричний к.

*нирковий к. / renal c. / почечный к.
печеночный к. / hepatic c. / печінковий к.
тканевой к. / tissue c. / тканинний к.*

Як видно з ілюстрації, принцип побудови словникової статті (гнізда) досить зручний для користувача Словником. Спочатку подається основний термін (заголовне слово), а нижче колонкою наводяться термінологічні (функціонально спеціалізовані) сполучення з ним. Кожне з таких терміносполучень, як правило, починається основним терміном, який повністю не повторюється, а позначається початковою літерою.

Позитивним, на наш погляд, є й те, що автори чітко розмежовують значення терміна, який в англійській та російській мовах можуть позначати два поняття, тобто чітко окреслюють значення статички і динаміки радіологічних процесів. Так, наявна диференціація характеристик позначуваного поняття (процесу) щодо тривалості у таких парах радіологічних термінів, як, наприклад: *опромінення / irradiation [exposure] / облучение (с. 79) – опромінювання (процес) / irradiation [exposure] / облучение (с. 80)* та ін.

Рецензована праця надає унікальну можливість простежити шляхи формування української радіологічної термінології, перший з яких – це використання термінів інтернаціональних, утворених, як правило, на базі греко-латинських елементів або ж запозичених з інших мов: *іонограф / ionograph / ионограф (с. 52), кардіоангіографія / cardioangiography (с. 54), радіоактивна макросуспензія / radioaktive macrosuspension / радиоактивная макросуспензия (с. 97), радіометрія / radiometry / радиометрия (с. 99)* і под., другий – відшукання відповідників в українській мові: *спадковий ефект опромінення / genetik effect irradiation / генетический эффект облучения (с. 113)* і под.

Іноді український відповідник подається в дужках поряд із запозиченим: *спектр поглинання (спектр абсорбції) / adsorption spectrum / спектр поглощения (с. 113), суміжний скан (зріз) / contiguous scan / смежный скан (срез) (с. 116), фістула (нориця) / fistula / свищ (с. 127), гастро-дуоденальна фістула (шлунково-дванадцятиперсна ф.) / gastroduodenal fistula / гастро-дуоденальный свищ (с. 127)* і под.

Безумовно, важливу роль у розвитку української радіологічної термінології відіграла російська мова, яка з огляду на історичні обставини довгий час виконувала роль наукової мови українців. Позитивний вплив російської мови на формування і розвиток української радіологічної термінології полягає в тому, що через її посередництво в українську мову потрапило чимало термінів, запозичених з інших мов.

Однак подібна тенденція мала й негативні наслідки. Засилля російської мови в галузі радіологічної науки значно гальмувало розвиток української радіологічної термінології на національній основі, сприяло виникненню сотень невдалих кальок та напівкальок з російської мови. Тому цілком зрозумілі намагання авторів рецензованого Словника підібрати українські відповідники, утворені за законами української мови.

В українському термінознавстві вже започаткована робота по вилученню термінів, виражених активними чи пасивними дієприкметниками. Такі дієприкметники перекладаються описовими підрядними конструкціями, хоча можна погодитися з ду-

мкою деяких науковців, що такі конструкції не завжди є зручними для користування, або прикметниками, як це пропонують укладачі Словника: *сканувальний / сканируючий* (с. 115), *ушкоджувальна терапія / повреждающая терапия* (с. 125), *компенсувальний / компенсирующий* (с. 127) і под.

Цінними є додатки до Словника, яких шість: 1) “Стандартна термінологія з комп’ютерних аспектів діагностичних зображень” (с. 417-420), 2) “Стандартизована термінологія з дозиметрії” (с. 421-427), 3) “Сучасна термінологія з радіаційної безпеки” (с. 428), 4) “Стандартизована термінологія з діагностичного ультразвука” (с. 429-430), 5) “Комп’ютерні терміни у радіології” (с. 431), 6) “Легеневі КТ-терміни” (с. 432-434).

У додатках до Словника вміщені також глосарії з деяких розділів радіології (сс. 417-434).

Як і укладачі Словника, хочемо відзначити внесок у довершення цієї праці завідувача кафедри української мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна доктора філологічних наук професора В.С. Калашника, який виконав філологічне редагування книги.

Кілька побажань авторам на майбутнє, бо віриться, що вони продовжуватимуть цю важливу роботу й надалі:

1. Праця має назву “Радіологічна термінологія (українська, англійська, російська)”, але зміст її свідчить, що видання фактично вміщує три цілком автономні словники: “Радіологічна термінологія (українська, англійська, російська)” (с. 7-138), “Radiologikal terminology (англійська, українська, російська)” (с. 139-288), “Радиологическая терминология (російська, англійська, українська)” (с. 289-416), які автори називають розділами. Доцільніше було б, на наш погляд, її назвати “Українсько-англійсько-російський, англійсько-українсько-російський та російсько-англійсько-український словник радіологічної термінології”.

2. При поданні термінів-словосполучень необхідно уникати тавтології.

3. Цією метою у складі подібних термінів слід визначити головний компонент, який переважно виражений іменником, а потім уже під ним подати термінологічне гніздо. Так, наприклад, у Словнику термін *операційний дротяний провідник Кунса* подається не лише на с. 92 на заголовне слово *провідник*, але й на с. 63 на заголовне слово *Кунс*. Укладачам варто було подати термін лише на головне слово *провідник*, як це, до речі, прийнято в сучасній лексикографії. Це дало б змогу скоротити обсяг Словника та й сама праця була б зручнішою у користуванні.

3. Біля реєстрових слів-термінів, насамперед тих, що належать до інших наукових (технічних) галузей, варто було подати ремарки, які б вказували на належність тих чи інших термінів до певних терміносистем.

4. Усі терміни (крім односкладових і ремарок) краще подавати з наголосом.

5. Аналіз поданих у Словнику радіологічних термінів показав, що ця терміносистема потребує унормування. Успішне розв’язання цієї проблеми, на нашу думку, можливе лише при тісній співпраці фахівців-лінгвістів і фахівців-радіологів.

Зроблені вище зауваження ніяк не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку рецензованої праці. Вона, безперечно, є вагомим внеском в уніфікацію, стандартизацію та унормування сучасної української радіологічної термінології. Довідник вкрай необхідний фахівцям, які працюють в галузях медичної радіології та суміжних з нею наук, науковим співробітникам, викладачам, аспірантам і студентам про-

фільних вузів. Знадобиться він і для подальших лінгвістичних розвідок. Жаль тільки, що ця праця видрукувана таким невеликим накладом (всього 1000 примірників) і вже сьогодні стала рідкісним виданням.

Література:

1. Пилипенко М. І., Розенфельд Л.Г. Радіологічна термінологія (українська, англійська, російська). – Харків, 1999. – 436с.
2. Пилипенко М.І., Корнейко І.В. Radiological terminology. Радіологічна термінологія. Радиологическая терминология. – Харьков, 1995.